

AGNIESZKA STRYCHARCZUK
KS. JAROSŁAW R. MARCZEWSKI

APOTEOZA GODŁA HERALDYCZNEGO
BISKUPA WOJCIECHA SKARSZEWSKIEGO
W ŁACIŃSKICH WIERSZACH HERBOWYCH
W RUBRYCELACH CHEŁMSKO-LUBELSKICH I LUBELSKICH

Wiele frapujących zagadnień badawczych pozostaje wciąż słabo albo zgoła wcale nierozpoznanych tylko z tego tytułu, że wymagają ściślejszej kooperacji specjalistów z zakresu kilku dyscyplin naukowych, a o taką współpracę nieraz bardzo trudno. Przyczyn tego stanu rzeczy jest z pewnością niemało, stąd też tym większe zadowolenie rodzi efekt wspólnych wysiłków naukowych filologa klasycznego i historyka Kościoła. Dzięki prowadzonej w sposób typowy dla historyka kwerendzie źródeł dotyczących ważnej postaci doby końca I Rzeczypospolitej i początków epoki rozbiorowej, jaką był bp Wojciech Skarszewski, udało się dotrzeć do kompletu bardzo ciekawych druków. Są to rubrycele wydawane w latach chełmskiego i lubelskiego pontyfikatu wspomnianego hierarchy. Zostały one w pierwszym rzędzie wyzyskane dla badań *stricte* historycznych, ale szybko dało się dostrzec, że przedstawiają sobą także walor estetyczny i literacki. Książeczki te okazały się w konsekwencji ciekawym źródłem, pozwalającym na dokonanie analizy i wyprowadzenie stosownych wniosków odnośnie do kultury umysłowej i pisarskiej w zakresie posługiwania się językiem łacińskim w kontekście tego, co dziś zapomniane i mniej ważne, a co niegdyś stanowiło przedmiot refleksji, także poetyckiej – herbu rodowego.

Dr Agnieszka STRYCHARCZUK – pracownik Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: agnieszka.strycharczuk@kul.pl

Ks. dr hab. Jarosław R. MARCZEWSKI – adiunkt w Katedrze Historii Kościoła w Czasach Nowożytnych i Dziejów Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin adres do korespondencji: e-mail: j.marczewski@diecezja.lublin.pl

SKARSZEWCY HERBU LESZCZYC

Herb Leszczyc, naginając nieco fachowy język blazonowania dla potrzeb niniejszej publikacji, przedstawia w czerwonym polu tarczy złoty, otwarty, pusty bróg, zaś znajdujący się nad tarczą klejnot to na pawim ogonie to samo godło, czyli bróg, ale umieszczony w skos. Herb ten należy do najstarszych polskich wyobrażeń herbowych, przy czym nie występuje wśród rodów zagranicznych, co wskazuje na jego rodzime pochodzenie. Jego początków należy upatrywać w dobie pierwszych Piastów, być może jeszcze w okresie przedchrześcijańskim. Pierwsze zachowane wyobrażenia herbu Leszczyc pochodzą natomiast z początków XIV w. Pieczętowało się nim w ciągu dziejów około siedemdziesięciu rodów szlacheckich, w tym także Skarszewscy¹.

Ród Skarszewskich znany był w południowej Wielkopolsce co najmniej od XIV stulecia, choć według niektórych źródeł miał już do niego należeć wrocławski biskup Haymo (Imisław), pełniący swój urząd w pierwszej połowie XII w.² Za gniazdo rodowe Skarszewskich należy uznać wieś Skarszew, położoną sześć kilometrów na północny wschód od Kalisza³. W późniejszym czasie poszczególne gałęzie Skarszewskich rozrodziły się i zmieniły geograficzną przynależność.

Jeszcze na przełomie XIV i XV stulecia Skarszewscy należeli do grona drobnej szlachty, choć niektórzy z nich osiągnęli już wówczas lokalne stanowiska urzędnicze. W 1380 r. jako kasztelan kaliski został odnotowany Adam Skarszewski. Z innych znanych i znaczących członków rodu w dobie średniowiecznej warto wymienić kasztelana gnieźnieńskiego Piotra (1400 r.) oraz kasztelana ksiąskiego i biechowskiego Stanisława (zm. 1449 r.). W późniejszej epoce znany był kanonik krakowski i zarazem opat wąchocki Marcin (1588 r.). Na szczególne podkreślenie zasługuje postać kanonika płockiego, scholastyka krakowskiego i kustosa wiślickiego Stanisława Skarszewskiego (ok. 1554-1624). Był on dworzaninem biskupa płockiego, a potem krakowskiego Piotra Myszkowskiego. Po odejściu Myszkowskiego z biskupstwa płockiego pełnił w diecezji funkcję administratora. Ważną rolę odgrywał w kapitułach i diecezjach płockiej oraz krakowskiej w okresie pontyfikatów

¹ K. NIESIECKI, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 6, Lipsk 1841, s. 51-54; T. GAJL, *Polskie rody szlacheckie i ich herby*, Białystok 1999, s. 276; A. KULIKOWSKI, *Wielki herbarz rodów polskich*, Warszawa 2005, s. 236-237.

² S. KOZIEROWSKI, *Leszczycy i ich plemiennik arcybiskup gnieźnieński św. Bogumił z Dobrowa*, Poznań 1926, s. 15.

³ Tamże, s. 14-15.

swego siostrzeńca bpa Marcina Szyszkowskiego. Dał także początek lokacji miasta Skaryszew pod Warszawą. Odnowił i ozdobił własnym sumptem jedną z kaplic w katedrze na Wawelu, która od jego nazwiska zyskała miano kaplicy Skarszewskiej. Znaczącą postacią był także jego bratanek Jan Skarszewski (ok. 1590-1662). Był on kanonikiem katedralnym płockim i krakowskim oraz kustoszem kieleckim, a także kustoszem i scholastykiem wiślickim. Jako sekretarz króla Władysława IV Wazy, odbywał zagraniczne misje dyplomatyczne. Do rodziny Skarszewskich należeli ponadto: starosta siewierski Mikołaj, starosta iłżecki Jan, matka wspomnianego biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego, kanonicy płoccy Mikołaj i Jędrzej (1617 r.), archidiakon krakowski Stanisław (1632 r.), podkomorzy chełmski Jan, podstoli sandomierski Mikołaj. Na szczególną uwagę zasłużył również świecki senator Stanisław Skarszewski (1602-1685). Wykształcony w Italii, rzymski doktor praw, był dworzaninem króla Władysława IV Wazy. Z jego ramienia posłował do cesarza Ferdynanda III. Był wielokrotnie posłem na sejm, sekretarzem królewskim i regensem kancelarii królewskiej. Został wynagrodzony urzędem podstolego sandomierskiego, a potem starosty stężyckiego i wasilkowskiego. Za wierność królowi Janowi II Kazimierzowi Wazie w czasie potopu szwedzkiego otrzymał w zarząd królewskie ekonomie samborską i drohobycką, zarząd żupami krakowskimi, kasztelanię małopolską i wojnicką, został także wielkorządcą krakowskim. W annałach historii zapisali się jeszcze inni Skarszewscy: kanonik krakowski i kaliski Mikołaj (zm. 1648 r.), kantor warmiński Marcin (1650 r.), ksieni benedyktynek sandomierskich Justyna (zm. 1689 r.), podstoli urzędowski Kajetan (1788 r.)⁴.

BISKUP WOJCIECH SKARSZEWSKI

Postać bpa Wojciecha Skarszewskiego wydaje się najbardziej znana spośród wszystkich członków tego rodu. Dzieje się tak dlatego, że należy on do wcale niemałej grupy osób bardzo kontrowersyjnych w rozumieniu jego roli w życiu politycznym u schyłku istnienia Rzeczypospolitej szlacheckiej i w pier-

⁴ K. NIESIECKI, *Herbarz polski*, t. 8, Lipsk 1841, s. 377-379; B. NYKIEL, *Skarszewski Jan (ok. 1590-1662)*, w: H. MARKIEWICZ (red.), *Polski słownik biograficzny*, t. 38, Warszawa-Kraków 1997-1998, s. 44-45; A. GAŚSIOROWSKI, *Skarszewski Stanisław (zm. 1449?)*, w: H. MARKIEWICZ (red.), *Polski słownik biograficzny*, t. 38, Warszawa-Kraków 1997-1998, s. 45-46; B. NYKIEL, *Skarszewski Stanisław (ok. 1554-1624)*, w: H. MARKIEWICZ (red.), *Polski słownik biograficzny*, t. 38, Warszawa-Kraków 1997-1998, s. 46-48; M. NAGIELSKI, *Skarszewski Stanisław (1602-1685)*, w: H. MARKIEWICZ (red.), *Polski słownik biograficzny*, t. 38, Warszawa-Kraków 1997-1998, s. 48-50.

wszystych dekadach okresu zaborów. Wojciech Józef Skarszewski urodził się w Janowie, w ziemi halickiej, w archidiecezji lwowskiej. Jego rodzicami byli Marcin i Marianna z Szymborskich. Wykształcenie otrzymał w szkołach jezuickich w Krakowie i we Lwowie, prawdopodobnie był też absolwentem uniwersytetów rzymskich. Skarszewski zdobył stopień doktora praw na Akademii Krakowskiej w 1773 r. Obrawszy drogę duchowną skończył misjonarskie seminarium warszawskie i w 1776 r. przyjął święcenia kapłańskie. Od początku dał się poznać jako wymowny kaznodzieja i sprawny literat. Dzięki dobrym kontaktom z kilkoma biskupami – Janem Alojzym Aleksandrowiczem, Adamem Krasińskim, Józefem Ignacym Rybińskim – zaczął wspinać się po szczeblach kariery w strukturach kościelnej administracji. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII w. uzyskał kolejno kanonię kamieniecką, stanowiska w konsystorzu biskupim diecezji wrocławskiej, miejsce w kapitule wolskiej i wrocławskiej, archidiaconię pomorską, oficjalat gdański, a ponadto kilka probostw. Wspomniany bp Rybiński kilkakrotnie powierzał mu w swoim zastępstwie zarząd diecezją wrocławską. Wkrótce – z racji sukcesów na polu publicystycznym i umiejętności organizacyjnych – ks. Skarszewski stał się postacią na tyle znaną i poważaną, że w 1786 r. otrzymał znaczącą funkcję państwową – pisarstwo wielkie koronne. W następnym roku król Stanisław August Poniatowski mianował go sekretarzem Rady Nieustającej, został także odznaczony Orderem św. Stanisława, a w 1790 r. uzyskał nominację królewską na łacińskie biskupstwo chełmskie. Sakrę biskupią ks. Skarszewski przyjął w 1791 r. w Warszawie, gdzie kontynuował swoje zaangażowanie w sprawy państwowe. Do diecezji chełmskiej osobiście przybył dopiero kilka lat później⁵.

Biskup Skarszewski, biorący czynny udział w pracach Sejmu Czteroletniego, był przeciwnikiem Konstytucji 3 maja. Zaprzysiął jednak jej brzmienie, choć krytykował sposób uchwalenia. W 1792 r. przystąpił natomiast do konfederacji targowickiej i wkrótce zaczął pełnić szereg kierowniczych funkcji w jej centralnych organach, a następnie w licznych agendach rządowych. Jego zachowanie w tym momencie dziejów oceniane jest negatywnie ze względu na surowość w działaniach administracyjnych. Po przegranej wojnie polsko-rosyjskiej jego rola wzrosła jeszcze bardziej z racji aktywnego udziału w obradach grodzieńskiego sejmu rozbiorowego. W ramach prowadzonych tam prac, będąc jednym z bardzo niewielu obecnych se-

⁵ M. DESZCZYŃSKA, E. ZIELIŃSKA, *Skarszewski Wojciech Józef (1742-1827)*, w: H. MARKIEWICZ (red.), *Polski słownik biograficzny*, t. 38, Warszawa-Kraków 1997-1998, s. 50-52; J.R. MARCZEWSKI, *Dzieje chełmskiej kapituły katedralnej obrządku łacińskiego*, Lublin 2013, s. 512-513.

natorów, brał udział w rokowaniach z Rosją i Prusami odnośnie do cesji terytorialnych na rzecz tych państw. Podpisane przez niego układy, zatwierdzone przez sejm, zyskały – co znamienne – uznanie carycy Katarzyny II, która w nagrodę ofiarowała bpowi Skarszewskiemu osobisty prezent – wysadzone szlachetnymi kamieniami biskupie insygnia. W dalszych pracach sejmu bp Skarszewski przysłużył się Rosji przygotowaniem korzystnego dla niej traktatu przymierza ze zwasalizowaną Rzeczpospolitą. Aktywność polityczna i organizacyjna biskupa przyniosła efekt w postaci mianowania go w 1793 r. podkanclerzym koronnym z realnymi widokami na kanclerstwo wielkie koronne⁶.

Wybuch insurekcji kościuszkowskiej w marcu 1794 r. odmienił na pewien czas dotychczasowe powodzenie biskupa. Uważany za jednego z głównych targowiczán, na fali nastrojów patriotycznych, jakie opanowały lud Warszawy, został wraz z innymi osobami aresztowany na rozkaz naczelnika Tadeusza Kościuszki. Samosądy na aresztantach, jakie miały miejsce pod koniec czerwca 1794 r., których ofiarą padli inni uwięzieni biskupi, przypadkowo nie dosięgły jednak bpa Skarszewskiego. Stał on zatem we wrześniu przed Sądem Kryminalnym Wojskowym, oskarżony o zbrodnie przeciw narodowi. Za zwalnianie z przysięgi na Konstytucję 3 maja oraz za uległość wobec państw rozbiorowych na sejmie grodzieńskim został skazany na karę śmierci. W dniu wykonania wyroku nastąpiła interwencja Kościuszki, który pod naciskiem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz nuncjusza papieskiego Wawrzyńca Litty, zamienił karę śmierci na dożywotnie więzienie. Ostatecznie, w związku z zajęciem Warszawy przez wojska rosyjskie i upadkiem insurekcji, bp Skarszewski został oswobodzony już w listopadzie 1794 r.⁷

Dopiero po trzecim rozbiorze Rzeczypospolitej, w lutym 1796 r. biskup przybył po raz pierwszy do własnej diecezji i dokonał ingresu do katedry chełmskiej w Krasnymstawie. Kolejne rocznice swojego uwolnienia do końca życia przeżywał poszcząc i odprawiając rekolekcje. W następnych latach intensywnie zaangażował się w porządkowanie administracji kościelnej i duszpasterstwa w związku z przeobrażeniami politycznymi i wytyczeniem nowych granic państwowych, które nie uwzględniały specyfiki organizacji kościelnej. Gdy po negocjacjach z austriackimi zaborcami, papież Pius VII wydał w 1805 r. bullę, mocą której całkowicie zniesiona została łacińska diecezja chełmska, a w jej miejsce ustanowiono diecezję lubelską, bp Skar-

⁶ M. DESZCZYŃSKA, E. ZIELIŃSKA, *Skarszewski Wojciech Józef*, s. 52-54.

⁷ Tamże, s. 54-55.

szewski – ostatni biskup chełmski – został pierwszym biskupem lubelskim. Na skutek politycznych zawirowań i wojen doby napoleońskiej postanowienia bulli zostały wprowadzone w życie dopiero w roku 1807. Natomiast w związku z późniejszymi zmianami cyrkumskrypcyjnymi i dalszym urzędowaniem życia kościelnego, co wiązało się z powstaniem i upadkiem Księstwa Warszawskiego oraz ustanowieniem kongresowego Królestwa Polskiego pod faktycznym panowaniem cara, bp Skarszewski mógł wykazać się z jednej strony wiernością wobec Stolicy Apostolskiej, z drugiej zaś lojalnością względem władz rządowych. Zdecydowało to o kolejnym awansie w jego życiu, polegającym na objęciu w 1824 r. urzędu arcybiskupa warszawskiego, z czym wiązał się także nowo ustanowiony tytuł prymasa Królestwa Polskiego. Na stanowisku tym Skarszewski pozostał do śmierci w 1827 r. Jako arcybiskup warszawski został pochowany w podziemiach warszawskiej archikatedry⁸.

RUBRYCELE DIECEZJI CHEŁMSKO-LUBELSKIEJ I LUBELSKIEJ

Nominacja królewska na biskupstwo dla Wojciecha Skarszewskiego w październiku 1790 r. przypadła w okresie swoistej kontrowersji terminologicznej, która przedłużyła się na kolejnych kilkanaście lat. Mianowicie, po pierwszym rozbiore Polski diecezja chełmska straciła na rzecz Austrii większą część swojego terytorium oraz funduszy stanowiących uposażenie jej centralnych instytucji. W takim kształcie sprawne funkcjonowanie diecezji było poważnie utrudnione. Konieczne stało się uporządkowanie spraw kościelnych przez mające w tym wypadku podstawowe znaczenie czynniki rządowe. Od nich należało się bowiem spodziewać inicjatywy nowego rozgraniczenia diecezji i wydzielenia środków na jej funkcjonowanie. Jeszcze w czerwcu 1790 r., pod koniec pontyfikatu biskupa chełmskiego Macieja Grzegorza Garnysza, Sejm Czteroletni postanowił powiększyć diecezję chełmską o część archidiakonatu lubelskiego, w lipcu decyzję tę zatwierdził papież, a w sierpniu została ona wprowadzona w życie. W zamyśle autorów przedsięwzięcia, po przyłączeniu do diecezji chełmskiej terytoriów lubelskich wraz z samym Lublinem biskup miał się posługiwać tytułem biskupa lubelskiego i chełmskiego. Stolica Apostolska, pomimo przyjęcia nowych rozwiązań terytorialnych, nie zaakceptowała jednak zmian w nazewnictwie, diecezja i biskup winni nadal nosić miano chełmskich. Jednakże w polskiej,

⁸ Tamże, s. 55-60.

zarówno państwowej, jak i kościelnej, praktyce zastosowano inne, choć niejednorodne rozwiązania. Mówiono bowiem o diecezji i biskupie chełmskim, lubelskim i bełskim i to w różnym porządku i doborze wymienionych terminów. Z czasem przyjął się i upowszechnił wariant nazywający lokalny Kościół i jego biskupa mianem chełmsko-lubelskich⁹.

Omówiona praktyka miała bezpośredni wpływ na tytuł ważnego druku użytkowego, jakim była rubrycelca zwana także dyrektorium. Był to, i nadal nim pozostaje, rodzaj liturgicznego kalendarza wydawanego w diecezjach lub zakonach, który podawał porządek lokalnych celebracji kościelnych z uwzględnieniem miejscowej specyfiki obchodów świątecznych. Poza kalendarzem kościelnym zawierał on zwykle nowe lub przypominane, ważne w danym momencie informacje i sugestie dla duszpasterzy. Z czasem do rubryceli zaczęto dodawać spisy urzędującego duchowieństwa oraz listę kapłanów zmarłych w ostatnim roku¹⁰.

Jako że w tytule druku wskazywano dla jakiej jednostki kościelnej był on przeznaczony, stąd też rubrycele na lata 1791-1793 nazwano dyrektoriami dla diecezji chełmskiej, lubelskiej i bełskiej, ewentualnie lubelskiej, chełmskiej i bełskiej. Rubrycele na lata 1794-1807 nosiły już miano dyrektorium dla diecezji chełmskiej i lubelskiej. Wreszcie w latach 1808-1824 były to rubrycele dla diecezji lubelskiej¹¹.

Rubrycele wydawano mocą powagi władzy diecezjalnej i to niezależnie od ich faktycznego autora czy środowiska tradycyjnie odpowiedzialnego za ich przygotowanie. Zasadniczo porządek liturgiczny w każdej diecezji wypracowywany był bowiem przez kapitułę katedralną. Przykładowo w diecezji chełmskiej informacje potwierdzające ten stan rzeczy pochodzą już z pierwszej połowy XVII w.¹² W niektórych wypadkach wiadomość o tym, kto rubrycelę ułożył podawano na tytułowej stronie publikacji. W przypadku diecezji chełmskiej oraz diecezji lubelskiej nie było wszakże takiego zwyczaju. Ponieważ jednak samo promulgowanie kalendarza liturgicznego związane było z urzędem biskupim, pierwsza karta każdej rubryceli zawierała bogate informacje o aktualnie urzędującym pasterzu. Sposób prezentacji postaci biskupa bywał różny. W rubrycelach chełmsko-lubelskich i lubelskich, które jak można sądzić przejęły pod tym względem tradycję chełmską, poza pełnym brzmieniem imienia i nazwiska hierarchy podawano także wszelkie

⁹ J.R. MARCZEWSKI, *Dzieje chełmskiej kapituły*, s. 743-747.

¹⁰ M. KONIECZNY, *Rubrycelca*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 513-514.

¹¹ Zob. niżej w wykazie bibliografii.

¹² J.R. MARCZEWSKI, *Dzieje chełmskiej kapituły*, s. 248.

jego tytuły, funkcje i odznaczenia. Jako że było ich wiele, czyniono to za pomocą skrótów zrozumiałych dla kościelnego odbiorcy. Tak więc np. w rubryceli na rok 1808 informację o tym mocą czyjej władzy zostało wydane dyrektorium zapisano następująco: *sub Autoritate Illustrissimi Excelentissimi et Reverendissimi Domini Adalberi Skarszewski E. L. A. C. S. OO. A. A. & S. S. E.* Skrót ten należy rozwiązać jako: *Episcopi Lublinensis, Abbatis Comendatarii Suleiowiensis, Ordinis Aquilae Albae Et Sancti Stanislai Equitis*¹³.

Zwyczajem, który różnicował graficznie pierwsze strony rubryceli poszczególnych diecezji, było zamieszczanie na nich bądź opuszczanie wyobrażenia herbowego urzędującego biskupa. W tradycji chełmskiej, z której czerpała następnie tradycja chełmsko-lubelska i lubelska, herb biskupi drukowano. Przykładowo rubrycela przeznaczona na rok 1774 ma na pierwszej karcie herb Radwan bpa Antoniego Onufrego Okęckiego¹⁴, rubrycela na rok 1781 ma herb Aleksandrowicz (Kruki) bpa Jana Alojzego Aleksandrowicza¹⁵, a rubrycela na rok 1787 ma herb Poraj bpa Macieja Grzegorza Garnysza¹⁶.

Warto pamiętać, że na ówczesnym etapie dziejów heraldyka kościelna szła w parze z heraldyką rodową. Biskupi, jako przedstawiciele rodów szlacheckich, wnosili do porządku kościelnego swoje własne godła herbowe. Zmianie ulegały w tym wypadku jedynie inne elementy herbu. Mianowicie, w przypadku biskupa pojawiał się nad tarczą kapelusz koloru zielonego i sznur z sześcioma chwastami. Za tarczą umieszczano po jednej stronie mitrę, a po drugiej pastorał biskupi¹⁷. W taki sposób został uzupełniony również herb Leszczyc bpa Wojciecha Skarszewskiego.

Pojawienie się herbu biskupiego na karcie tytułowej rubryceli dawało jeszcze dodatkowe możliwości. Podobnie jak w znanych ówczynie herba-

¹³ Zob. niżej na zamieszczonej fotografii.

¹⁴ *Rubricella diaecesis Helmensis iuxta rubricas breviarum et missali Romani tum generales tum particulares decreta Sac. Rit. Congregationis in annum Domini MDCCLXXIV secundum post bissextilem permissu et autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Antonii Onufrii de Okęcie Okęcki Dei et Sedis Apostolicae Gratia Episcopi Helmensis Equitis S. Stanislai conscripta* [b.m.r.wyd.] [1773], 8°, 36 k. nlb.

¹⁵ *Rubricella diaecesis Helmensis iuxta rubricas breviarum et missali Romani tum generales tum particulares decreta S. R. Congregationis in annum Domini MDCCLXXXI primum post bissextilem autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Joannis Aloysii Vitoldi Alexandrowicz Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopi Helmensis Ordinis S. Stanislai E. M. Equitis conscripta* [b.m.r.wyd.] [1780], 8°, 40 k. nlb.

¹⁶ *Directorium officii divini pro diaecesi Helmensi in annum Domini MDCCLXXXVII tertium post bissextilem conscriptum in stemma Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Mathiae Garnysz*, [b.m.r.wyd.] [1786], 8°, 41 k. nlb.

¹⁷ A. WEISS, *Heraldyka kościelna*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, kol. 513-514.

rzach, choćby tych autorstwa Bartosza Paprockiego¹⁸ czy Kaspra Niesieckiego¹⁹, wyobrażenia herbowe zyskiwały nie tylko właściwy im opis, ale także objaśnienie genezy rodu oraz charakterystycznych cech tej zbiorowości, tak również w rubrycelach zaczęła się pojawiać interpretacja herbu w odniesieniu do czynów i cech osobowościowych biskupa. Teksty te przybierały specyficzną postać, wartą zainteresowania i pogłębionej analizy.

ANALIZA LITERACKA UTWORÓW

Podjęty w niniejszym artykule temat badawczy już na wstępie natrafia na pewne trudności natury formalnej. Fragment tytułu niniejszego opracowania mówi bowiem o „łacińskich wierszach herbowych”. Niebudzącym wątpliwości jest jedynie w tej materii język poetyckiego przekazu – łacina. Forma wierszy nie jest bynajmniej jednoznaczna, także miejsce ich publikacji ma charakter elitarny. Mamy bowiem do czynienia z zestawieniem utworów stanowiących podpis pod herbem szlacheckim bpa Wojciecha Skarszewskiego, napisanych na przestrzeni kilku dekad przełomu XVIII i XIX w. Utwory te zostały umieszczone w rubrycelach chełmsko-lubelskich i lubelskich na lata 1791-1824, a więc w dokumentach wydawanych dla szerokiego grona diecezjalnego duchowieństwa ówczesnej doby. Nie mamy żadnych informacji o autorze wierszy. Mógł nim być jeden z prałatów lub kanoników kapituły bądź urzędnik konsystorza albo członek zadwornej kancelarii biskupiej lub po prostu duchowny, który posiadał odpowiednie przygotowanie literackie oraz poetyckie inklinacje. Należałoby natomiast bardzo ostrożnie podchodzić do ewentualnej hipotezy o autorstwie jakiejś utalentowanej osoby świeckiej, która zawdzięczałaby swoją pisarską kulturę rodzimym lub zagranicznym ośrodkom i mecenatowi biskupa. Nie da się wszakże wykluczyć teorii o pisaniu na konkretne zlecenie lub z poczucia wdzięczności za wyświadczone dobro. Brak możliwości ustalenia autora wierszy wiąże się także z problemem identyfikacji wzorców, z jakich mógł korzystać, a tym samym z zaprezentowaniem utworów w szerszym kontekście literackim łacińskiej i polskiej poezji przełomu XVIII i XIX stulecia.

W badaniach nad literaturą łacińską o herbowej proveniencji analiza i tłumaczenie tego typu utworów stanowi pewne *novum*, gdyż dotychczas nie pojawiły się na jej gruncie prace o charakterze przekładu czy naukowego

¹⁸ B. PAPROCKI, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858.

¹⁹ K. NIESIECKI, *Herbarz polski*, t. 1-10, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839-1846.

opracowania. Wypada zatem na wstępie przyjrzeć się formalnej stronie wierszy, następnie podjąć próbę ustalenia hipotetycznej zależności od obowiązujących i dostępnych w literaturze wzorów oraz przedstawić efekt translatorskich wysiłków.

W analizowanych drukach rubrycel występuje 21 utworów²⁰, które traktowane samodzielnie, mieszczą się w formule epigramatu. Spełniają one podstawowe normy gatunku. Głównym motywem tematycznym (*inventio*) jest apoteoza godła heraldycznego. W zakresie kompozycji (*dispositio*) są to krótkie utwory liryczne ujęte w cztero- i sześciowersowe strofy, pisane dystychem elegijnym, mające strukturę dwudzielną, w której pierwszy człon odnosi się bezpośrednio do godła heraldycznego, drugi zaś jest jego alegorycznym wyjaśnieniem. W analizowanych utworach da się jednak wyróżnić dwa konstytutywne elementy, wokół których toczy się poetycka akcja. Jednym z nich jest „przedmiot liryczny” – *acervus* (bróg) przedstawiony w polu tarczy rodowego herbu bpa Skarszewskiego – Leszczyc, drugim natomiast jest podmiot liryczny, określane łacińskimi rzeczownikami *Praesul*, *Pastor*, *Praeses*, *Pontifex*, bezpośrednio wskazujący na pasterza diecezji. I tu pojawia się pewna formalna przeszkoda, która wiąże się z zależnością opiewanego herbu od jego właściciela. Analiza utworów pokazuje, że herb jest raczej tłem lub stanowi pretekst dla uwydatnienia cnót i zasług biskupa. Co więcej, utwory powstałe w latach 1815-1824 przybierają nieco inny porządek i nie odwołują się bezpośrednio do godła heraldycznego odwracając od niego uwagę odbiorcy (w utworach nie pojawia się w ogóle nazwa herbu, lecz jedynie okazjonalne wzmianki o rodzie)²¹. Wyraźnie dochodzi w nich do głosu nuta panegiryczna, przypominająca nieco „kadzidlany dym”. Nie

²⁰ Utwory przedstawione w niniejszym artykule zostały umieszczone w porządku chronologicznym. Początkowe daty informują o roku ukazania się epigramatu w kolejnej edycji rubryceli. Jak można zauważyć, niektóre wiersze pojawiały się czterokrotnie, inne trzykrotnie, dwukrotnie lub tylko jednokrotnie. Nie ma przy tym żadnego uzasadnienia dla przyjętego przez wydawcę sposobu edycji. Na użytek opracowania i tłumaczenia zastosowano numerację odpowiadającą ogólnej liczbie epigramatów (I-XXI).

²¹ Być może odejście od apoteozy herbu i podjęcie konwencji czysto laudacyjnej wiązało się z sytuacją polityczną w kraju i administracyjną w diecezji. Jak podają autorki obszernego biogramu biskupa, w roku 1815 powstało Królestwo Polskie (tzw. kongresowe), a trzy lata później zmieniły się granice diecezji lubelskiej i biskupia jurysdykcja. Ponieważ bp Skarszewski „wiele wysiłku poświęcał zabiegom o poprawę sytuacji materialnej duchowieństwa i zapewnienie Kościołowi środków na wspieranie ubogich”, zaś w roku 1816 udzielił poparcia dla nowo założonego Towarzystwa Dobroczynności w Lublinie, autor wierszy uznał, iż właściwsze będzie przesunięcie akcentu na ów wymierny aspekt posługi biskupa, a nie jego szlacheckie pochodzenie; M. DESZCZYŃSKA, E. ZIELIŃSKA, *Skarszewski Wojciech Józef*, s. 56.

ma w nich zatem typowego dla epigramatu napięcia między wstępem, gdzie przywołuje się adresata i skupia uwagę odbiorcy, a dowcipną puentą, która zaspokaja jego ciekawość. Trudno tu jednak stawiać autorowi formalne zarzuty, gdyż jak dowodzą znawcy tematu „w gatunku tak bardzo związanym z przedmiotem nieraz decydujący wpływ na puentę ma punkt wyjścia, pewna suma wiedzy wspólnej nadawcy i odbiorcy, która pozwala w wielu wypadkach zachować napisowy charakter utworu”²².

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że utwory będące przedmiotem dokonanego tłumaczenia nie występowały w samodzielnej edycji, lecz były umieszczane na tytułowej stronie rubryceli pod herbem biskupa. Odbiorca skupiał zatem swoją uwagę na konkretnym obrazie i epigramatycznej subskrypcji. Uprawnione jest zatem twierdzenie, że w tym sensie całość spełnia kryteria emblematu, a ściślej rzecz ujmując – stemmatu²³. Ta literacko-obrazowa kompozycja pozbawiona jest wszakże jednego elementu – lemmy, typowej dla tego gatunku. Na prezentowanym w rubryceli herbie brak zawołania i dewizy. Nie ma zatem do nich odniesień w samych wierszach.

Analiza środków stylistycznych (*elocutio*) wykorzystanych przez autora poezji rzuca jednak sporo światła na kryteria formalne. W utworach, gdzie motywem przewodnim jest szlachecki herb, widać elementy typowe dla epigramatu: pytania (*quid es?, cur praesentat?*), zwroty do drugiej osoby (*Tibi, Amplissime Praesul; in Te, Dignissime Pastor*), amplifikacje, powtórzenia (*pascit, pascit*), asyndeton (*pietas, amor, virtus*), czasowniki egzemplifikujące metaforę światła, odnoszącą się do heraldycznego godła (*coruscat, replet, nitet, micat, splendescere, illustrat*). W kilku wierszach pojawia się element autoprezentacji, gdzie podmiotem mówiącym staje się *acervus* – bróg (*Sum rectis esus esurisque malis, Ep. II*)²⁴. Z kolei w utworach, gdzie

²² A. BUDZISZ, *Epigramat łaciński w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku*, Lublin 1988, s. 78.

²³ Szerzej o problemie: J. PELC, *Obraz – Słowo – Znak. Studium o emblematkach w literaturze staropolskiej*, Wrocław 1973, s. 228-229: „Problematyka heraldyczna dawała o sobie znać w licznych, szczególnie w drugiej połowie XVII i pierwszej XVIII wieku rozkrzewionych panegirykach. Niemalże każdy panegiryk zawierał wizerunek herbu rodu, któremu był poświęcony, a zazwyczaj także związany z godłem herbowym wiersz lub kilka wierszy. Najwięcej panegiryków adresowano oczywiście do królów, choć upowszechniał się coraz bardziej zwyczaj sławienia w ten sposób zasług dygnitarzy, członków możnych, a nawet i średnich rodów. Wśród tych panegiryków odnotować można wiele druków zawierających stemmata wzbogacone symboliką emblematyczną, bądź też nawet utwory bliższe emblematom niż stemmatom”. Por. także: P. Buchwald-Pelcowa, *Na pograniczu emblematów i stemmatów*, w: A. MORAWIŃSKA (red.), *Słowo i obraz. Materiały sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk*, Nieborów, 29 września-1 października 1977, Warszawa 1982, s. 73-95.

²⁴ A. BUDZISZ, *Epigramat łaciński*, s. 98: „panegiryk w formie stemmatu [autorstwa Andrzeja Krzyckiego], w którym podmiotem mówiącym staje się sosna (Godziemba), herb Lubrańskich”.

silniejsza jest nuta panegiryczna, mamy dodatkowo kondensację metaforyki pasterskiej. Biskup jawi się jako pasterz i stróż swoich owiec, ale także pewny sternik ojczystej łodzi, obrońca i przewodnik w wierze (*pastor, custos, vigil, dux*). Trzeba jednak zaznaczyć, że autor, choć nie stosuje bezpośredniego odniesienia do herbu biskupa, niekiedy czyni wzmianki o źródle osobistych przymiotów i sukcesów pasterza diecezji, jakim jest szlachećne pochodzenie (*celebri nobilitate genus*, Ep. XV).

Ważnym elementem kompozycyjnym większości utworów, zgodnym zresztą z konwencją, są życzenia zawarte w ostatnim dystychu wiersza. Dotyczą one nie tylko pomyślności i dobra w życiu doczesnym bpa Wojciecha Skarszewskiego, lecz wykraczają poza czas sprawowania pasterskiej opieki nad Kościołem lubelskim, wskazując na nieprzemijającą nagrodę.

Skupienie uwagi autora wierszy na *laudes personae* doprowadziło do zachwiania struktury, która stanowi sedno doskonałości gatunku, a więc odpowiedniej proporcji pomiędzy *decorum* i *ornatus*. Zapewne wiąże się to z faktem, że autor wierszy był zmuszony eksploatować w kolejnych edycjach rubrycel ten sam motyw. Jego inwencja musiała więc dotyczyć odpowiedniego doboru środków stylistycznych, gdyż inaczej dochodziłoby do mało eleganckich powtórzeń. Niestety, trzeba przyznać, że w części utworów tej inwencji zabrakło. Również cel ich powstania był jasno określony. Miały stanowić pochwałę urzędującego pasterza diecezji bez jakichkolwiek drugorzędnych odniesień i pobocznych wątków.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, można stwierdzić, że mamy do czynienia z epigramatami o charakterze panegirycznym, które miały za zadanie nie tyle sławić sam herb, co jego właściciela. Świadczyć może o tym także fakt, że autor utworów nie odnosi się do samej legendy herbu lub historii rodu. Wiersze nie mają zatem walorów poznawczych lub dydaktycznych²⁵. Nie mamy tutaj także do czynienia z moralizatorskim czy satyrycznym zacięciem, które obecne było chociażby w twórczości Wacława Potockiego.

Przywołanie tego polskiego poety epoki baroku w niniejszym artykule jest o tyle zasadne, iż dotyczy autora kilkunastu epigramatów wydanych w *Poczcie herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskie-*

Pinus Ioannis Lubranski, episcopi Posnaniensis (IV, 43): „Illa ego sum nitidis pulcherrima pinus in hortis”.

²⁵ Inaczej niż w cenionych pod tym względem utworach Klemensa Janickiego, zebranych w dwóch cyklach: *Vitae archiepiscoporum Gnesnensium* i *Vitae regum Polonorum*. Por. także *Epigrammata, Pro Cmitae stemmate* (XXXI): „Unda perennis eas, crescentibus auctior undis,/ Et numquam glacie te mala claudat hiems!”

go pod ogólnym tytułem *Bróg abo Leszczyc. Na Helmie Bróg w Pawich Pió-rach*²⁶. Utwory zamieszczone w *Poczcie* nie stanowią przykładu apoteozy godła heraldycznego. Jak zauważa autor podanego w przypisie opracowania, „herbarzowe legendy nie służyły tylko prezentacji czynów będących głównym powodem, dla którego nadano herb. Były one także pretekstem do podjęcia tematu pojawiającego się w herbarzu (i niemal całym dorobku Potoczekiego) przy każdej nadarzającej się okazji: nagany XVII-wiecznej szlachty”²⁷. Obydwie legendy herbowe umieszczone w *Poczcie*, a opatrzone tytułami *Początek* i *Do tegoż* przedstawiają w swej narracji historie z udziałem władców Polski, którzy podczas swojej podróży zatrzymali się u przypadkowego gospodarza, niewiele mającego do zaproponowania swoim gościom:

„Bądź nam rad gospodarzu, król dziś twoim gościem,
Radem: ale się z żoną i z dziećmi przepościem.
Toż, co żywo do Brogu, bo w komorze pustej,
Nie masz co wziąć, prócz rzepy, a trochy kapusty.
Podobno i z przegniłej odarli go strzechy,
Król się zabawił: gryząc laskowe orzechy”. *Początek*, w. 21-26

Skromne przyjęcie spotyka się z łaskawością króla, który nadaje gospodarzowi herb szlachecki Bróg. I choć – jak przyznaje Potocki – szlachecki honor nie napelni pustego żołądka, szczodroblliwość władcy pozwala zmienić gospodarzowi jego status społeczny „Bo ten prędko w Krakowie został wielkorządcy” (w. 44). W drugiej legendzie zatytułowanej *Do tegoż*, która w mniejszym stopniu opiera się na ajiologii, poeta z Potoka wspomina o wizycie złożonej gospodarzowi przez wojska królewskie jeszcze w czasach Leszka, stąd druga nazwa herbu – Leszczyc. Niemniej, w końcowych wersach utworu z sarkazmem interpretuje godło herbu, podkreślając sprzeniewierzenie się szlacheckim ideałom i moralny upadek współczesnych mu przedstawicieli stanu:

„Siła się dzisiaj szlachty postrzygłszy w hołysze,
Przepiwszy substancją, próżnym Brogiem pisze,
Choć nie tylko stodoły, drugi ani Brogu,
Ale nie ma przed deszczem, do schronienia progę”. *Do tegoż*, w. 7-10

²⁶ W. POTOCKI, *Poczet herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, wstęp i opracowanie D. Dybek, Warszawa 2008, s. 240-245.

²⁷ Tamże, s. 80.

Pozostałe utwory poświęcone herbowi Bróg mają bardziej zróżnicowany charakter. Są wśród nich cztery epitafia, jedno epitalamium oraz kilka epigramatów o żartobliwym charakterze. Szczególną wymowę dla prowadzonych w niniejszym artykule rozważań ma *Epitafium drugie*, w którym pusty bróg jest symbolem przeniesienia ziarna świętych cnót zmarłego do niebieskich spichlerzy. Zastosowana przez Potockiego metaforyka otwiera pewne możliwości interpretacyjne, dzięki którym możemy wykazać się większym zrozumieniem dla panegirycznych inklinacji anonimowego autora tłumaczonych tekstów. Stara się on zwrócić uwagę na fakt, iż prawdziwe szlachectwo wynika nie tylko z zasług na polu walki czy innych zaszczytnych dla rodu wydarzeń, lecz także z chrześcijańskiego humanizmu obecnego w życiu i działalności bpa Skarszewskiego (*Hic tamen Ornatus longe superatur ab illo,/ Quem Praesul meritis et pietate parit*, Ep. IX)²⁸. W tym przypadku szczególnie uwznioślane są te przymioty charakteru i kapłańskiej posługi (*sapientia, pietas, intemerata fides, amor, ius*), które przyczyniają się do skutecznego zarządzania diecezją i które w osobie jej pasterza przedstawiają wzór do naśladowania dla całego duchowieństwa i powierzonego biskupiej opiece ludu. Wymienione cnoty niczym pszeniczne ziarno napełniają pusty bróg i emanują swoim bogactwem znacznie bardziej niż wszelkie ludzkie dobra. To one przynoszą właściwy plon Kościołowi i ojczyźnie oraz stanowią porękę niebieskiej nagrody.

Nie bez znaczenia dla ogólnej wymowy i celu poezji są zmiany w obrębie danego gatunku, jak i klimat przemian społeczno-politycznych, które zawsze mają wpływ na literackie wytwory swego czasu. Jak zauważa autorka jednego z opracowań, celem oświeceniowych utworów staje się „terapia wszelkich dziedzin życia. Wpisane w nie wzory osobowe i ideały moralne sprowadzają się najczęściej do zalecania życia poczciwego, spokojnego, gwarantującego pomyślność. Normą moralną – dobro ogółu, zaś sposobem perswazji – pozbawiona złudzeń rewizja cnót, stereotypy surowej mądrości”²⁹. Ma ona niczym *katharsis* oczyścić portretowane postaci. „Szlifowanie *obywatela prawego* w popularnej epigramatyce skupia się na dostojnikach świeckich i duchownych, poddanych bacznej obserwacji i opinii *powszechności*”³⁰. Jednakże tak ujęta idea w niewielkim stopniu jest dostrzegalna w utworach

²⁸ Podobną wymowę ma utwór Jana Dantyszka *De insigni suo* (XX): „Hanc nigram niveamque mihi Iovis alitis alam/ Pro meritis caesar nobile stemma dedit./ Quod datur ex atavis, clarum est, sed clarius omne,/ Quod per se virtus propria ferre solet”.

²⁹ A. SIOMKAJŁO, *Ewolucje epigramatu (do początków Romantyzmu w Polsce)*, Wrocław 1983, s. 59.

³⁰ Tamże, s. 62.

prezentowanych w artykule. Ich autor z patosem godnym przyszłego prymasa Królestwa Polskiego podaje gotowy wzór do naśladowania bez zamiarów skłaniających do jakiegokolwiek rewizji. Bpa Wojciecha Skarszewskiego i jego *uberis fructus* spowija chwalebna aura. Trudno w utworach doszukiwać się obiektywnej oceny, ale też i nie o nią chodziło. Twórca wierszy, kontemplując biskupi herb, interpretuje go w sposób jednoznaczny. Czyni to zapewne w zgodzie z oczekiwaniami i własną pozycją, jaką zajmował w hierarchicznej strukturze diecezji. Ma to oczywiście wpływ na literackie walory tej specyficznej poezji, nie pozbawia jej jednak wartości samej w sobie. Utwory świadczą o wysokiej kulturze literackiej kościelnych kręgów i wrażliwości na poetycki przekaz.

TŁUMACZENIE EPIGRAMATÓW

Jako że rubrycele, z których zaczerpnięto omawiane utwory, należą do druków użytkowych z przełomu XVIII i XIX stulecia, stąd też chętni do skorzystania z nich napotkają na obiektywne, niekiedy niepokonalne trudności. Charakterystyczną cechą tych publikacji pozostawała bowiem ich czasowa tylko przydatność. W rezultacie do naszych czasów dochowało się ich bardzo niewiele. Zasadne zatem wydaje się przedrukowanie omawianych utworów w niniejszej publikacji. Dla porządku należy podać kilka uwag wydawniczych. Mianowicie, daty roczne nad poszczególnymi epigramatami wskazują, w której rubryceci został opublikowany dany utwór. W przypisach umieszczono występujące odmianki wyrazowe uzupełnione o informację, w którym roku pojawiła się dana oboczność. Za formę oryginalną utworu przyjęto jego najwcześniejszą publikację. Wszystkie występujące w drukach abrewiacje zostały w niniejszej edycji rozwiązane. Proste omyłki literowe zostały poprawione bez zaznaczania.

W przekładzie, który jest zamieszczony bezpośrednio pod każdym tekstem oryginalnym, starano się uwzględnić rytmikę metrum. Ze względu na fakt, że nie istnieje ustalony wzorzec przekładu metrum elegijnego na język polski, w prezentowanej translacji zastosowano następujący układ: wersy pisane heksametrem oddane są przez trzynastozgłoskowiec, zaś pisane pentametrem przez jedenastozgłoskowiec – przy czym ostatni wyraz jest jednosylabowy. Nie jest jednak możliwe oddanie pełnego zakresu metrycznego z jednoczesną, w miarę dosłowną, ekspozycją myśli twórcy. Stąd niektóre fragmenty tych poetyckich miniatur pozostają inwencją autorki tłumaczenia. Pewne prozodyczne lub stylistyczne uchybienia w stosunku do oryginału

wynikają z faktu mierzenia się z materią wymagającą nie tylko sporych predyspozycji warsztatowych, lecz także znajomości historycznego i teologicznego kontekstu tłumaczonych utworów. Niemniej jednak, finalny efekt translatorskich wysiłków wydaje się stanowić na tyle ciekawe i nowe zjawisko na gruncie polskich badań nad łacińską poezją przełomu XVIII i XIX w., iż będzie dobrym przyczynkiem do pogłębienia refleksji w tym zakresie³¹.

1791, 1803, 1808, 1811:

Fructibus insignis Pastoris semper acervus,
Ecclesiae, Patriae commoda multa dabit.
Quae meritum, virtus nuper collegit abunde,
Et Patrii decoris, quod quoque nomen habet.

Ep. I

[Bróg plonami Pasterza zawsze znakomity
Kościołowi, Ojczyźnie doda wiele dóbr
To cnota przeobficie gromadzi zasługi
I z ojcowskiej sławy miano swoje ma.]

1792:

Grandis acerve quid es? quatuor munitae columnis?
Sum rectis esus esurisque: malis.
Quadratum Columen sunt haec mihi munera Caeli.
Jus et amor, pietas, intemerata fides.
Hinc fore plus lucri, quam aeris acervus et auri
Helmae, Lublino, Praesule stante pio.

Ep. II

[Sławny brogu czym jesteś? Cztery masz podpory.
Dla prawych pokarmem, a głodem dla złych.
Moje cztery podpory są darami nieba –
Prawo, miłość, pobożność i wiara bez skaz.
Bróg więc zysku da więcej niżli spiż i złoto,
Gdy Biskup obejmie i Lublin, i Chełm.]

1793, 1805, 1812:

Praesulis excelsus³², quaeris quid pandat acervus
For³³ suberes³⁴ fructus pandet in omne solum

³¹ Reverendissimo Professore Thaddaeo Gacia, gratiam habeo quam maximam, qui me in hac translatione componenda umquam adiuvare non desiit.

³² 1793: excelsus.

³³ 1812: Fors.

³⁴ 1812: uberes.

En dabit, hic Patriae, templis, arisque, poloque,
Quos meritum, virtus, magna dedere sibi.

Ep. III

[Pytasz, co oznacza sławny bróg Biskupa,
Może całej ziemi da obfity plon,
Da Ojczyźnie, świątyniom, ołtarzom i niebu
To, co sam posiada, z zasług oraz cnót.]

1794, 1795:

Stemmate cur vacuum praesentat Pastor acervum,
Fors habet hic gramen, quo bene pascat oves
Non errat quicumque: Virum sic censet habere,
Exemplo pascit, pascit et ore loquens.

Ep. IV

[Czemu Pasterz w swym herbie próżny bróg przedstawia?
Może trawę ma tutaj, by nią owce paść.
Nie błądzi nikt, kto męża tego tak ocenia –
On karmi przykładem i słowem swych ust.]

1796, 1804, 1809, 1810:

Si Tuus est vacuus, tamen est illustris acervus.
Nam capit a tanto Praeside³⁵ grande decus:
Virtutum meritis facis hoc splendescere Stemma,
Quod per Te maius Saecula sera colent.

Ep. V

[Chociaż bróg Twój jest próżny, to jednak jest sławny.
Od takiego Rządcy czerpie wielki blask.
Ty sprawiasz, że herb świeci cnót Twych zasługami,
Jego dzięki Tobie przyszłość będzie czcić.]

1797, 1802:

Praesulis hic vacuum nullus miretur acervum
Non infertur eo falce resecta seges
Magnus ibi pietatis amor, virtusque: coruscat
Hoc etenim Praesul stemma decore replet.

Ep. VI

[Niech nikogo nie dziwi próżny bróg Pasterza,
Tu nie jest składany sierpem ścięty plon.]

³⁵ 1804: Praesule.

Tu miłość, pobożność oraz cnota świeci,
Bo Biskup napełnia herb ten sławą swą.]

1798, 1799:

Stemmata non vacuum praesentat Praesul acervum
Splendor ibi Solis luxque Serena micat.
Sed radiis, quem, sola dies, illustrat acervum
Praesulis, hic, meritis nocte dieque nitet.

Ep. VII

[To nie próżny jak w herbie Biskup bróg przedstawia,
Tam jest światło słońca i pogodny blask.
A promienie, którymi bróg biskupa świeci,
To jego zasługi, co lśnią w dzień i noc.]

1800, 1813:

Humani sensus soleant quid³⁶ fallere crebro.
Pontificis Nostri nobile Stemma docet
Nam vacuum non est, vacuum licet esse videt³⁷.
Cum decus a tanto Praesule grande gerat.

Ep. VIII

[Na to, że ludzkie zmysły zwykle są zwodnicze,
Wskazuje przesławny ów Biskupa herb,
Bo przecież próżny nie jest, choć takim się jawi,
Od wielkiego Rządcy bierze piękno swe.]

1801, 1807:

Pontificis Nostri pulchre distingvit Acervum.
Pontificalis Apex, Pontificale Pedum
Hic tamen Ornatus longe superatur ab illo,
Quem Praesul meritis et pietate parit.

Ep. IX

[Bróg Pasterza naszego pięknie ozdobiła,
I biskupia mitra, i pastorał też.
To zdobienie wszelako mniej zacne niż owo,
Które Biskup tworzy i z zasług, i z czci.]

³⁶ 1813: quod.

³⁷ 1813: vident.

1806:

Frugibus alma domus cui sit repletus Acervus
 Praesulis haud vacuus, Praesulis alma domus
 Repletur meritis laudum cumulatur honore,
 Ingenioque nitet Praesulis alma domus,
 Quae fuerat virtus genios dispersa per omnes
 Haec in Praesuleo Stemmata juncta manet.

Ep. X

[Dom plonami zasobny, gdy bróg jego pełny.
 Rządcy bróg nie próżny, zasobny ten dom.
 Zasługami dostatni, uwieczony sławą,
 i talentem błyszczy zasobny ten dom.
 Cnota, co między przodki była rozproszona,
 Tu w biskupim herbie połączona trwa.]

1814:

Quadratum columnen sunt haec mihi munera Caeli.
 Jus et amor, pietas, intemerata fides.
 Hinc fore plus lucri, quam aeris acervus et auri
 Hełmae, Lublino, Praesule stante pio.

Ep. XI

[Moje cztery podpory są darami nieba –
 Prawo, miłość, pobożność i wiara bez skaz.
 Bróg więc zysku da więcej niżli spiż i złoto,
 Gdy Biskup obejmie i Lublin i Chełm.]

1815:

Quidquid habet magni Praesul, Sapientia, recti
 Quidquid honos, Sancti, quidquid et alma Fides.
 Quod fas, quod pietas, roseo spectandus amictu
 Quod pudor, et niveae Religionis amor:
 In pectus fudere tuum, gratoque favore
 Hospitium certant demeruisse suum.

Ep. XII

[Co wielkie dla Biskupa, dla mądrości prawe,
 Co święte w tym urzędzie i czym wierność jest,
 Czym prawo i pobożność i skromność w ubiorze,
 Czym miłość do wiary czysta niby śnieg –
 W serce Twe spłynęło; przy aplauzie wdzięcznym
 Toczy bój, by w Tobie mieszkanie swe mieć.]

1816:

Ut Tibi pro meritis tantis Amplissime Praesul
Cum bene non segni, sollicitudine obis.
Pastoris munus prae grande, et Christi in ovile
Impendis cura pervigili excubias:
Qui mentes hominum ex alto, cernitque probatque
Persolvat tanti muneris officium.

Ep. XIII

[Za wielkie Twe zasługi, Prześwietny Biskupie,
Który bez znużenia nosisz brzemię trosk
Twej posługi pasterskiej i sprawujesz pieczę
W owczarni Chrystusa jako czujny stróż,
Ten, co ludzkie myśli widzi z wysokości,
Niechaj wynagrodzić hojnie Ciebie chce.]

1817:

Tales sunt in Te dotes dignissime Pastor,
Custos in populum, quem moderare vigil.
Amplis ut nequeant fastis calamisque notari.
Omnes vitae sunt integritate probae.
Ingemines splendore dies, ac sorte favente,
Exhilarando gregem, tristia fata doma.

Ep. XIV

[Takie w Tobie są dary, czcigodny Pasterzu,
Opiekunie ludu, co czuwasz jak stróż,
Że nie da się ich wpisać piórem w kronik karty –
Dowodem Twe życie – nieskalany wzór.
Zwiększ dni liczbę sławą i gdy los ci sprzyja,
Bądź radością trzody, smutki odpędź w dal.]

1818:

Gloria magna, piis numerare parentibus ortum,
Qui celebri ducunt nobilitate genus,
Gloria major huic, propria clarescere laude,
Ingenii studio iudicii que solet.
Gloria sincero pietatis maxima cultu,
Aeterno, pura mente, placere Deo.

Ep. XV

[Wielki zaszczyt – pochodzić z pobożnych rodziców,
Z szlacheckiego stanu biorących swój ród.
Większym zaś zaszczytem jest własną lśnić sławą,
Umiłować talent i trzeźwy mieć sąd.]

Największym jest zaszczytem – być szczerze pobożnym,
Podobać się Bogu, czystą duszę mieć.]

1819:

Vis animi generosa tui, de sanguine prisco
Acervitatum, Nobilitate nitet.
Sic clarere tamen, minus est Tibi, nisi Tua Virtus
Te clarum reddat; quod probitate facis
Nobilitas auro similis, quos ornat, in illis
Gemma velut, virtus et proba vita, micat.

Ep. XVI

[Siła twojego ducha krwią dawną szlachetna –
Brożyna herbowa i szlachectwa blask.
Jednak z tego słynąć – mniej znaczy dla Ciebie,
Ciebie cnota sławi i uczciwy czyn.
Szlachectwo jest jak złoto w tych, których ozdabia.
Cnota w prawym życiu niczym klejnot lśni.]

1820:

Sic vigil ad clavum resides, Patriamque carinam.
Ut par commissi, sit tibi cura gregis:
Hinc Tuis curis salvam Patriamque Fidemque.
Quilibet haud vana, spe fore plenus ait,
Vivat in immensum felix Skarsevius aevum.
Illustretque suo lumine templa Dei.

Ep. XVII

[Czujnie siedzisz u steru przy ojczystej łodzi,
By o lud powierzony mieć staranie swe.
Stąd z niepróżną nadzieją każdy może mówić,
Że Ojczyzna i wiara dzięki Tobie trwa.
Niech żyje jak najdłużej szczęśliwy Skarszewski,
Niech świątynie Boże zdobi światłem swym.]

1821:

Non mala, non casus fugit aut discrimina mille
Pastor inoffenso, quoque terrendo pede.
Casibus inavidum cupit Hoc opponere pectus
Ut segura fides sit, Patriaeque salus
Expleat ut Pastoris onus, tum munus ad unguem
Ut sit Dux populo, nulla pericla timet.

Ep. XVIII

[Nieszczęść się nie lęka ani niebezpieczeństw
Ten Pasterz, bo stawia pewnie każdy krok.
Z mężnym sercem iść pragnie tam, gdzie złe przygody,
Wiary i Ojczyzny zabezpiecza los.
Trud pasterskiej posługi niech właściwie pełni,
Niech kieruje ludem, nie lęka się zła.]

1822:

Quod si Pastor adest, vigil et virtutis Amator,
Ecquis felices, dicere nolit, oves?
Ergo Diaecesis Lublinensis Amore sub aequo:
Continuo claros duc sine nube dies.

Ep. XIX

[Jeżeli czuwa Pasterz i miłośnik cnoty
Owce są szczęśliwe. Czyż zaprzeczy kto?
Gdy diecezja lubelska niezmiennie Cię kocha,
Wciąż przeżywaj jasne i bezchmurne dni.]

1823:

Et genus, et pietas, animi sapientia virtus
Laudibus accedunt, omnia summa tuis
Praesto Tibi sapiens animus, vigilantia, zelus
Iudicii summus, consiliique vigor
Undique cum niteas summa virtute; profecto
Te manet aeternum non moriturus honos.

Ep. XX

[I ród twój, i pobożność, mądre serce, cnota,
I wszystko, co wzniosłe, kroczy z sławą Twą.
Mądrość, czujność, gorliwość właściwe są Tobie
I powaga rady, i wybitny sąd.
Skoro z każdej strony lśniesz cnotą najwyższą,
W wieczności Cię czeka nieustanna cześć.]

1824:

Dotibus eximiis Praesul quod culmen honoris
Promeruit, summa non sine laude tenet.
Multa viri pietas, verum prudentia, candor,
Grande salutaria consiliaque penus,
Principibus placuere viris, sed verius ille
Nihil maius censet, quam placuisse Deo.

Ep. XXI

[Przez wspaniałe przymioty nasz Biskup zasłużył,
By chwalebnie trzymać tej godności szczyt.
Wprawdzie jego pobożność, roztropność, uczciwość,
Wielki zasób zbawiennych i pomocnych rad
Podobały się władcom – On wybiera Boga
I jedynie Jemu podobać się chce.]

(*tłum. Agnieszka Strycharczuk*)

BIBLIOGRAFIA

TEKSTY ŹRÓDŁOWE

- Directorium officii divini pro diaecesi Lublinensi, Hełmensi et Belzensi in annum Domini MDCCLXXXI tertium post bissextilem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1790], 8°, 29 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi, Lublinensi et Belzensi in annum Domini MDCCLXXXII bissextilem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1791], 8°, 36 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi, Lublinensi et Belzensi in annum Domini MDCCLXXXIII primum post bissextilem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1792], 8°, 44 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Domini MDCCLXXXIV secundum post bissextilem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1793], 8°, 48 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi MDCCLXXXV tertium ab intercalari conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1794], 8°, 52 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi bissextilem MDCCLXXXVI conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1795], 8°, 1 k. nlb., s. 1-63, 13 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi MDCCLXXXVII primum post bissextilem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1796], 8°, s. 1-75, 8 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi MDCCLXXXVIII secundum post bissextilem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1797], 8°, 45 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi MDCCLXXXIX tertium post bissextilem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1798], 8°, 45 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi MDCCC communem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1799], 8°, 44 k. nlb.

- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi MDCCCI post communem conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1800], 8°, 44 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi secundum post communem MDCCCII conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1801], 8°, 44 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi tertium post communem MDCCCIII conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1802], 8°, 44 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi tertium [sic!] post communem MDCCCIV conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1803], 8°, 44 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi primum post bissextilem MDCCCV conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1804], 8°, 43 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi secundum post bissextilem MDCCCVI conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1805], 8°, 56 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Hełmensi et Lublinensi in annum Christi secundum post bissextilem MDCCCVII conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1806], 8°, 58 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Lublinensi in annum Christi bissextilem MDCCCVIII conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1807], 8°, 60 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Lublinensi in annum Christi primum post bissextilem MDCCCIX conscriptum sub autoritate Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1808], 8°, 52 k. nlb.
- Ordo officii divini pro diaecesi Lublinensi in annum Christi primum [sic!] post bissextilem MDCCCX conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1809], 8°, 28 k. nlb.
- Ordo officii divini pro diaecesi Lublinensi in annum Christi primum post bissextilem MDCCCXI conscriptum sub autoritate Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1810], 8°, 28 k. nlb. (tylko rubrycel)
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini bissextili MDCCCXII propositus autoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1811], 8°, 50 k. nlb. (rubrycel + pełny schematyzm)
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem primo 1813 propositus autoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1812], 8°, 46 k. nlb. (rubrycel + pełny schematyzm)
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem secundo MDCCCXIV propositus autoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1813], 8°, 48 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem tertio 1815 propositus autoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1814], 8°, 52 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini bissextili MDCCCXVI propositus autoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1815], 8°, 51 k. nlb.

- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem primo MDCCCXVII propositus auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1816], 8°, 59 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem secundo MDCCCXVIII propositus auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1817], 8°, 60 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem tertio MDCCCXIX auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1818], 8°, 56 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem MDCCCXX auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1819], 8°, 48 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum diaecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem MDCCCXXI auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1820], 8°, 51 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum dioecesis Lublinensis pro anno Domini post bissextilem MDCCCXXII auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1821], 8°, 48 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum dioecesis Lublinensis pro anno Domini MDCCCXXIII auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1822], 8°, ss. 100, 4 k. nlb.
- Ordo officii divini ad usum dioecesis Lublinensis pro anno Domini MDCCCXXIV auctoritate et mandato Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini Adalberti Skarszewski, [b.m.r.wyd.] [1823], 8°, ss. 103, 5 k. nlb.
- Rubicella diaecesis Helmensis iuxta rubricas breviarii et missali Romani tum generales tum particulares decreta Sacrorum Rituum Congregationis in annum Domini MDCCLXXIV secundum post bissextilem permissu et auctoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Antonii Onuphrii de Okęcie Okęcki Dei et Sedis Apostolicae Gratia Episcopi Helmensis Equitis S. Stanislai conscripta [b.m.r.wyd.] [1773], 8°, 36 k. nlb.
- Rubicella diaecesis Helmensis iuxta rubricas breviarii et missali Romani tum generales tum particulares decreta Sacrorum Rituum Congregationis in annum Domini MDCCLXXXI primum post bissextilem auctoritate Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Domini Joannis Aloysii Vitoldi Alexandrowicz Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopi Helmensis Ordinis S. Stanislai E. M. Equitis conscripta [b.m.r.wyd.] [1780], 8°, 40 k. nlb.
- Directorium officii divini pro diaecesi Helmensi in annum Domini MDCCLXXXVII tertium post bissextilem conscriptum in stemma Illustrissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini Mathiae Garnysz, [b.m.r.wyd.] [1786], 8°, 41 k. nlb.
- DANTISCI I.: Carmina, Ed. S. Skimina, Cracoviae 1950
- IANICII C.: Carmina, Ed. L. Ćwikliński, Cracoviae 1930.
- NIESIECKI K.: Herbarz polski, t. 1-10, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839-1846
- PAPROCKI B.: Herby rycerstwa polskiego, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858
- POTOCKI W.: Poczec herbów szlachty Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, wstęp i opracowanie D. Dybek, Warszawa: Raphael 2008

OPRACOWANIA

- BUCHWALD-PELCOWA P.: Na pograniczu emblematów i stemmatów, w: A. MORAWIŃSKA (red.), Słowo i obraz. Materiały sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk, Nieborów, 29 września-1 października 1977, Warszawa: PWN 1982, s. 73-95.
- BUDZISZ A.: Epigramat łaciński w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku, Lublin: TN KUL 1988.
- DESZCZYŃSKA M., ZIELIŃSKA E.: Skarszewski Wojciech Józef (1742-1827), w: H. MARKIEWICZ (red.), Polski słownik biograficzny, t. 38, Warszawa-Kraków: Instytut Historii PAN 1997-1998, s. 50-61.
- GAJL T.: Polskie rody szlacheckie i ich herby, Białystok: Wydawnictwo Benkowski 1999.
- GAŚSIOROWSKI A.: Skarszewski Stanisław (zm. 1449?), w: H. MARKIEWICZ (red.), Polski słownik biograficzny, t. 38, red. H. Markiewicz, Warszawa-Kraków: Instytut Historii PAN 1997-1998, s. 45-46.
- KONIECZNY M.: Rubryceli, w: Encyklopedia katolicka, t. 17, Lublin: TN KUL 2012, kol. 513-514.
- KOZIEROWSKI S.: Leszczyce i ich plemiennik arcybiskup gnieźnieński św. Bogumił z Dobrowa, Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 1926.
- KULIKOWSKI A.: Wielki herbarz rodów polskich, Warszawa: Świat Książki 2005.
- MARCZEWSKI J.R.: Dzieje chełmskiej kapituły katedralnej obrządku łacińskiego, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- NAGIELSKI M.: Skarszewski Stanisław (1602-1685), w: H. MARKIEWICZ (red.), Polski słownik biograficzny, t.38, Warszawa-Kraków: Instytut Historii PAN 1997-1998, s. 48-50.
- NYKIEL B., Skarszewski Jan (ok. 1590-1662), w: H. MARKIEWICZ (red.), Polski słownik biograficzny, t. 38, Warszawa-Kraków: Instytut Historii PAN 1997-1998, s. 44-45.
- NYKIEL B., Skarszewski Stanisław (ok. 1554-1624), w: H. MARKIEWICZ (red.), Polski słownik biograficzny, t. 38, Warszawa-Kraków: Instytut Historii PAN 1997-1998, s. 46-48.
- PELC J.: Obraz – Słowo – Znak. Studium o emblematyce w literaturze staropolskiej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1973.
- SIOMKAJŁO A.: Ewolucje epigramatu (do początków Romantyzmu w Polsce), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1983.
- WEISS A.: Heraldyka kościelna, w: Encyklopedia katolicka, t. 6, Lublin: TN KUL 1993, kol. 729-736.

APOTEOZA GODŁA HERALDYCZNEGO BISKUPA WOJCIECHA SKARSZEWSKIEGO
W ŁACIŃSKICH WIERSZACH HERBOWYCH
W RUBRYCELACH CHEŁMSKO-LUBELSKICH I LUBELSKICH

STRESZCZENIE

Ważną rolę w życiu pastoralnym każdej diecezji odgrywają rubrycele. W Polsce druki te znane są od XVI w. Zawierają one kalendarz liturgiczny uwzględniający lokalne obchody, dyrektywy duszpasterskie oraz listę instytucji i duchowieństwa pracującego w diecezji. Rubrycele wydawane są mocą władzy biskupa. We wcześniejszych wiekach stało się to okazją do drukowania na pierwszej stronie jego herbu rodowego oraz odpowiedniego łacińskiego utworu poetyckiego. W czasie rządów Wojciecha Skarszewskiego, ostatniego biskupa chełmskiego a potem pierwszego biskupa lubelskiego ukazały się 34 rubrycele eksponujące herb Skarszewskich – Leszczyce. Zamieszczone tam wiersze były niekiedy powtórką utworów wcześniej drukowanych. Łącznie zatem w rubrycelach chełmskich i lubelskich ukazało się 21 oryginalnych wierszy. Ich autorzy nie są znani. Wiersze te mają formę epigramatów. W zakresie kompozycji są to krótkie utwory liryczne ujęte w cztero- i sześciowersowe strofy, pisane dystychem elegijnym, mające strukturę

dwudzielną, w której pierwszy człon odnosi się bezpośrednio do herbu szlacheckiego, drugi zaś jest jego alegorycznym wyjaśnieniem. W niniejszym artykule zostały one przedrukowane i przetłumaczone na język polski. Ich analiza i tłumaczenie jest nowym zjawiskiem, gdyż dotychczas nie pojawiły się na gruncie polskim prace o charakterze przekładu czy naukowego opracowania wierszy zamieszczonych w rubrycelach.

Słowa kluczowe: heraldyka, herb Leszczyc, biskup Wojciech Skarszewski, rubrycele, epigrama, poezja herbowa

APOTHEOSIS OF THE HERALDIC EMBLEM OF BISHOP WOJCIECH SKARSZEWSKI
IN THE LATIN ARMORIAL POEMS IN THE CHEŁM-LUBLIN
AND LUBLIN DIRECTORIUM

SUMMARY

A directorium plays an important role in the pastoral life of a diocese. In Poland such writings have been known since 16th century. They are made up of a liturgical calendar, which lists local holidays, pastoral directives, as well as institutions and clergymen serving in a diocese. A directorium is issued by the decision of the bishop. In the early centuries, it was an opportunity for the bishop to print his coat of arms and an appropriate Latin poem on the first page of a directorium. Wojciech Skarszewski, the last bishop of Chełm, and then the first bishop of Lublin, had 34 directoria issued, which displayed the Skarszewskis' coat of arms, i.e. the Leszczyc coat of arms. The poems presented in the directoria sometimes repeated themselves. Altogether, 21 original poems were issued in the directoria in Chełm and Lublin. Their authors remain unknown. The poems are in the form of epigrams, which are short texts, usually of a 4- or 6-verse stanzas, written in the elegiac couplet, of a two-part structure, where the first part refers to a coat of arms, and the other one refers to its allegorical explanation. This article presents the poems translated into Polish. Their analysis and translation is a new phenomenon as there is a lack of scientific works dealing with poems issued in the directoria.

Key words: heraldry, Leszczyc coat of arms, Bishop Wojciech Skarszewski, directorium, epigrams, armorial poetry

Rubrycele diecezji chełmsko-lubelskiej i lubelskiej na lata 1807 i 1808
 z herbem Leszczyc bpa Wojciecha Skarszewskiego i wierszami herbowymi